

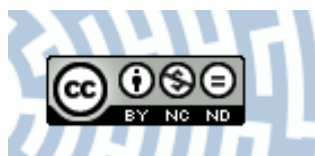

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Rozwój diachroniczny konstrukcji kontrfaktycznych w języku angielskim

Author: Rafał Molencki

Citation style: Molencki Rafał. (2001). Rozwój diachroniczny konstrukcji kontrfaktycznych w języku angielskim. "Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" (Z. 57 (2001), s. 91-105).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

RAFAŁ MOLENCKI
Katowice

Rozwój diachroniczny konstrukcji kontryfaktycznych w języku angielskim

Niniejszy artykuł dotyczy najważniejszych tendencji rozwojowych angielskich kontryfaktycznych zdań warunkowych oraz konstrukcji pokrewnych (optatywnych, porównawczych i niektórych typów zdań względnych), poczynając od najwcześniejszych tekstów staroangielskich (VIII-IX wiek) aż do czasów współczesnych. Wszystkie te konstrukcje były przedmiotem szczegółowej analizy przeprowadzonej przez autora na szerokim tle innych języków indoeuropejskich, zwłaszcza germańskich (Molencki 1999a). W angielszczyźnie obserwujemy szczególnie ciekawe współdziałanie form czasu, trybu i modalności, a także spójników i innych wykładników podrzędności (np. inwersji), w wyrażaniu kontryfaktyczności w poszczególnych okresach rozwoju języka. Badania zostały przeprowadzone na ogromnych elektronicznych korpusach tekstowych (m.in. *Oxford English Dictionary*, *The Diachronic Part of the Helsinki Corpus of English Texts*, *The Collected Works of William Shakespeare*, kilkanaście powieści z XVIII, XIX i XX wieku, pełne roczniki czterech najważniejszych dzienników brytyjskich z 1993 roku) przy użyciu programów przeszukujących i konkordancyjnych. Źródłami dodatkowego materiału językowego były staroangielskie, średnioangielskie, nowoangielskie i współczesne tłumaczenia Biblii, serie wydawane przez Early English Text Society, a także obfitujące w liczne przykłady słowniki historyczne (np. Kurath i Kuhn 1956-2000) oraz historie składni angielskiej Jespersena 1932, Mustanoji 1960, Vissera 1963-1973, Mitchella 1985 i Denisona 1993.

Wychodząc z założenia, iż żadna ze współczesnych teorii syntaktycznych nie jest w stanie ani opisać, ani wyjaśnić do końca złożonego zjawiska kontryfaktyczności, zastosowałem w analizie podejście eklektyczne, wybierając z poszczególnych modeli to, co w danym momencie uważałem za najbardziej adekwatne dla opisu badanego materiału. Skalarna natura badanych konstrukcji i brak wyraźnych granic sprzyjają postrzeganiu ich raczej w kategoriach prototypu i peryferii, zaproponowanych przez kognitywistów (np. Rosch 1978, Fauconnier 1985, Sweetser 1990), a nie w opozycjach binarnych propagowanych w gramatyce transformacyjno-generatywnej. Wiele inspirującego materiału teoretycznego znalazłem również w teoriach składni natural-

nej (Haiman 1985), gramatyzacji (Traugott i Heine 1991, Hopper i Traugott 1993), typologii funkcjonalnej (Greenberg 1963, Croft 1990).

Zanim zdaniem warunkowym zajęli się językoznawcy, były one przedmiotem naukowego zainteresowania filozofów i logików. Ci ostatni zdefiniowali kontrfaktyczne zdanie warunkowe jako takie, w którym poprzednik jest fałszywy. Współcześni językoznawcy (m.in. Traugott 1985, Comrie 1986, Akatsuka 1993, Wierzbicka 1997) odrzucają analizę prawdziwościową zdań warunkowych jako całkowicie nieprzydatną dla języków naturalnych. Uwzględniane natomiast są związki przyczynowe pomiędzy poprzednikiem (protazą) i następnikiem (apodozą) oraz czynniki pragmatyczne, przede wszystkim relewancja (np. Allwood *et al.* 1977). Niektórzy uważają, iż interpretacja kontrfaktyczna zdania jest wyłącznie wynikiem implikatury konwersacyjnej (Karttunen i Peters 1979). Dla innych hipotetyczność i kontrfaktyczność stanowią *continuum* bez wyraźnych granic, różnie realizowane w różnych językach, a wybór formy gramatycznej zależy od oceny subiektywnej, a nie od analizy typu prawda-fałsz. W związku z tym wielu językoznawców w latach 80. i 90. zaproponowało różne skale prawdopodobieństwa zdań warunkowych (np. Comrie 1986, Fleischman 1989, Givón 1994, Kortmann 1997, Athanasiadou i Dirven 1997). Ostatnio kognywiści mówią o przestrzeniach mentalnych (przede wszystkim Fauconnier i Sweetser 1996): mówiący ocenia tylko treść protazy wobec własnej wiedzy, co jest wynikiem zanurzenia w przestrzeń mentalną - apodoza jest prawdziwa w tej samej przestrzeni, w której prawdziwa jest protaza, a formy czasownikowe nie są inherentnie kontrfaktyczne. Zatem apodoza przeciwfaktycznego zdania warunkowego jest niejako o jeden szczebel bardziej odległa od rzeczywistości niż protaza, co tłumaczy tendencję do stosowania w następniku form czasownikowych o wyższym stopniu modalności.

Jednakże w wielu językach używa się dla zdań hipotetycznych i kontrfaktycznych form, które bądź są identyczne z formami czasu przeszłego, bądź też są od nich derywowane morfologicznie (Seiler 1971, Steele 1975, Langacker 1978, James 1982, Fleischman 1989). Zaproponowano więc, aby morfemy te oznaczały nie tyle *czas przeszły*, co raczej *odległy od teraźniejszej rzeczywistości*. Zauważono związek pomiędzy gramatycznym czasem przeszłym a nierzeczywistością: zaistniałe sytuacje, książki czy filmy z reguły relacjonujemy w czasie teraźniejszym, natomiast sny czy halucynacje w czasie przeszłym. Oprócz dystansu czasowego i modalnego zwraca się uwagę na dystans społeczny: w wielu językach istnieją szerokie spektra form czasowych (czasów przeszłych) dla wyrażania uprzejmych pytań, prośb, sugestii itd. Dahl 1997 opisuje jeszcze jedno ciekawe zjawisko, które ma miejsce w językach germańskich: rozszerzenie kontrfaktycznych użyczeń czasu przeszłego na teraźniejszy, a nawet przyszły. Konstrukcja gramatyczna pierwotnie używana w odniesieniu do sytuacji kontrfaktycznej przeszłej jest re-interpretowana jako kontrfaktyczna bez ograniczeń czasowych, przy czym wyznaczniki kontrfaktyczności przechodzą trzy etapy swojego cyklu życiowego.

W języku staroangielskim i wczesnośrednioangielskim (do XII wieku) nie było zróżnicowania morfologicznego pomiędzy kontrfaktycznymi zdaniem warunkowym odnoszącymi się do teraźniejszości i przeszłości - w obu typach używano przeszłej formy trybu łączącego (*past subjunctive*) zarówno w protazie, jak i apodozie (Campbell 1959, Mitchell 1985, Molencki 1998):

- (1) 7 gif ic nu in oðrum life wære, þonne wære min sawl þær þurh his þingunge from þæm ecum bendum 7 wituþ onlysed
*Bede 328.11 koniec IX w.
 i gdybym teraz był w innym życiu, wówczas moja dusza tam byłaby dzięki jego wstawiennictwu uwolniona od wiecznych więzów i kary*
- (2) nemne ðæt dryhten gefultumade mec hwoene læssan eardade in helle sawul min
*Vespasian Psalter 93.17 823
 Gdyby Pan mi nie pomógł, moja dusza zaraz zamieszkałaby w piekle (Nisi quod Dominus adjuuasset me paulo minus habitauerat in inferno anima mea)*
- (3) Drihten, gif ðu wære her nære min broðor dead
*West Saxon Gospels (Jan 11,21) c1000
 Panie, gdybyś tu był, mój brat nie umarłby (Domine si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus)*
- (4) gif þæt deofol hine ne gesawe on ure gecynde, ne costode he hine
*Blickling Homilies 33.35 c950
 gdyby diabeł go nie widział w naszej postaci, nie kusiłby go*

Podobne formy czasownikowe są zaświadczone w pokrewnych konstrukcjach optywnych:

- (5) forðy ic wolde ðætte hie ealneg æt ðære stowe wæren
*Cura Pastoralis 9.5 koniec IX w.
 dlatego chcę, żeby zawsze byli w tym miejscu*
- (6) him wære betere þæt he næfre geboren wære
*Blickling Homilies 25.25 c950
 lepiej byłoby dla niego, żeby nigdy nie urodził się*
- (7) eala gif ðu wære hund. Hund is sawulleas and on helle ne ðrowað
*Ælfric Homilies ii.176.75 c1000
 Och gdybyś był psem! Pies nie ma duszy i nie cierpi w piekle*

Jedynie pewne marginalne konstrukcje hipotetyczne stosują formę terazniejszą trybu łączącego (*Present Subjunctive*) w kontekstach terazniejszych:

- (8) Nu us is tima ðæt we onwæcnen of slæpe
*Cura Pastoralis 459.33 koniec IX w.
 Teraz jest pora, abyśmy obudzili się ze snu*
- (9) Se ðonne hæþð wif swelce he nan næbbe
*Cura Pastoralis 395. 15 koniec IX w.
 On tedy ma żonę, jak gdyby nie miał żadnej*
- (10) Se wifman þat hæbbe dead bearn on innoþe...
*Medicina de quadripedibus 20.24 I połowa XI w.
 Kobieta, która miałaby martwe dziecko w łonie*

Zjawisko to dowodzi, że na etapie pragermańskim musiało istnieć zróżnicowanie czasowe form kontrfaktycznych teraźniejszych i przeszłych, zachowane jeszcze w języku gockim (Behre 1934). W późniejszym rozwoju nastąpiło rozszerzenie funkcji przeszłych form trybu łączącego, które najpierw fakultatywnie, a następnie obligatoryjnie pojawiały się w kontekstach teraźniejszych, stopniowo eliminując użycie *coniunctivus praesentis*, zachowanego w okresie staroangielskim jedynie w marginalnych użyciach cytowanych powyżej. Potwierdza to ogólnojęzykową tendencję zmian składniowych, w ramach której zmiany wpraw zachodzą w konstrukcjach bardziej typowych, podczas gdy starszy stan rzeczy może jeszcze przez dłuższy czas utrzymywać się w użyciach peryferyjnych.

Silny dynamiczny akcent germański na sylabie rdzeniowej przyczynił się do daleko idących morfonologicznych procesów redukcyjnych i tendencji do upraszczania systemu morfologicznego, dodatkowo wzmocnionych w Anglii środowiskiem wielojęzycznym spowodowanym podbojami Wikingów i Normanów. Na skutek tych procesów w późnym okresie staroangielskim (XI wiek) następuje stopniowy zanik morfologicznego trybu łączącego, coraz częściej zastępowanego bardziej wyrazistymi formami peryfrastycznymi złożonymi z osłabionych semantycznie czasowników posiłkowych (*wolde*, *sceolde*, *mihte*) i bezokolicznika czasownika głównego. Dotychczasowy tryb łączący, który pełnił istotne, dziedziczone jeszcze z czasów indoeuropejskich i pragermańskich funkcje składniowe i semantyczne, jest więc wypierany przez różne formy analityczne. W kontekstach kontrfaktycznych przeszłych w miejsce dawnego *coniunctivus praeteriti* coraz częściej występuje czas zaprzeczony zbudowany z przeszłej formy czasownika posiłkowego *have* (zarówno w trybie łączącym, jak i oznajmującym) oraz biernego imiesłowu czasownika głównego. Pierwsze sporadyczne użycia tej formy znajdujemy jeszcze w tekstach staroangielskich, zarówno w apodozie, jak i protazie okresu warunkowego:

- (11) Hæfde ða forsiðod sunu Ecgþeowes under gynne grund Geata cempa
nemne him heaðobyrne helpe gefremede herenet hearde

Beowulf 1550 VIII w.

*Zginąłby wtedy syn Edgetheowa, wojownik Geatów, pod przepastną ziemią,
gdyby zbroja mu nie pomogła, ta twarda siatka wojskowa*

- (12) gif he ðæm gehiersuman mannum næfde geteohchad his eðel to sellanne, hwie
wolde he hie mid ænegum ungetæsum læran?

Cura Pastoralis 251.24 koniec IX w.

*Gdyby nie zamierzał oddać swojego kraju posłusznym, dlaczego miałby ich
nauczać z taką surowością*

- (13) Gif he moste þa gyt twa gear libban. he hæfde Yrlande mid his werscipe gewunnon. 7 wiðuton ælcon wæpnon

Peterborough Chronicle 220.28 (annał 1086) c 1121

*Gdyby mógł żyć jeszcze dwa lata, zdobyłby Irlandię swoim męstwem i bez
żadnej broni*

Przeprowadzona przeze mnie analiza obszernego korpusu tekstowego wykazała, że już na przełomie XII i XIII wieku pojawiają się pierwsze użycia czasu zaprzeczle-

go równolegle w obu częściach okresu warunkowego przeszłego, a zatem znacznie wcześniej niż wskazują na to historie gramatyki i składni angielskiej:

- (14) Forr iff þatt Crist itt haffde don Hiss mahhte forr to shæwenn
He't haffde don þurh idell zellp

Ormulum c1180

Bo gdyby Chrystus to zrobił, aby pokazać swoją moc, zrobiłby to dla próżnych przechwalek

- (15) nefde he þoht þa zef godd nefde ilet him meiðhad toforleosen?

Ancrene Riwe 86.21 c1200

Czyż nie pomyślałby wtedy, gdyby Bóg mu nie pozwolił, żeby stracić dziewictwo?

- (16) 3if þu heuedest wreche i-numen of mine lupernesse, Iwis ich heuede al uorloren paradises blisse

Cristes milde moder 107 c1250

Gdybyś mnie ukarał za moją grzeszność, z pewnością utraciłbym całą błogość raju

Wkrótce jednak paralelizm zostaje zachwiany poprzez wprowadzenie do apodyzy nowej analitycznej konstrukcji z czasownikiem modalnym (najczęściej *would*) i nowo powstałym bezokolicznikiem czasu przeszłego (zbudowanym z bezokolicznika czasownika posiłkowego *have* i imiesłowu biernego czasownika głównego):

- (17) Mo ðanne fif ðusende besantes of gode þohtes, and of gode wordes, and of gode woerkes, ðu mihtest hebben bieten, if ðu woldest

Vices & Virtues 17 c1225

Więcej niż pięć tysięcy bizantów dobrych myśli, dobrych słów i dobrych uczynków mógłbyś być dostać, gdybyś chciał

- (18) He wald haue forced me in hi If i ne had mad titter cri

Cursor Mundi 4399 c1325

Zgwałciłby mnie szybko, gdybym nie krzyknęła przedtem

Stało się to poprzez analogię z okresem warunkowym teraźniejszym, gdzie formy ze zgramatykalizowanym *wolde* znajdujemy już pod koniec okresu staroangielskiego (w X i XI wieku), także w kontekstach przeszłych:

- (19) Butan tweon, gif hie þa blotan mehten, hie woldon secgean þæt him hiera godas gehulpan

Orosius 115.14 koniec IX w.

Bez wątpienia, gdyby mogli złożyć ofiarę, powiedzieliby, że ich bogowie pomogli im

- (20) gif god faeder iuer uoere gie ualde lufiga uutudlice mec

Lindisfarne Gospels (Jan 8,42) c950

gdyby Bóg był waszym ojcem, prawdziwie kochalibyście mnie (Si Deus pater uester esset, diligeteris utique me)

- (21) He aflymde his agene fæder eft of ðam ylcan foresædan iglande þe Creta hatte
7 wolde hine forfaran georne gif he mihte

Wulfstan's Homilies 3.222.45 c1050

Wygnał własnego ojca znowu z tej samej wyspy, co się zwie Kretą i chętnie zabiłby go gdyby mógł

W okresie wczesnośrednioangielskim konstrukcja ze zgramatyzowanym posiłkowym *would/should/might* w apodozie jest coraz częstsza:

- (22) Forr þatt he wolde cwellen Crist, 3iff þatt he mihte himm findenn

Ormulum 6512 c1180

Bo zabiłby Chrystusa, gdyby mógł go znaleźć

- (23) 3ef he þat hielde synne, he wolde þe dede wiðtien

Trinity Homilies 31 a1200

gdyby uważał to za grzech, przestałby to robić

- (24) hwat tu woldest don ... if me ... tolde ðe þet amon ðet were ðe leouest were i
chosen to pope

Ancrene Wisse 108.30 c1225

Co byś zrobił, gdyby ci powiedziano, że Amon, który był najukochańszy, został wybrany papieżem?

Obie konstrukcje współistnieją przez kilka następnych stuleci; por.

- (25) þat thoru he had his bodi born, If he ne had blenked him be-for

Cursor Mundi 7625 c1325

przeszyłoby mu ciało, gdyby przedtem nie zrobił uniku

- (26) Hadde þei had knyues, bi cryst, her eyther had killed other

Piers Plowman A V.165 c1362

gdyby mieli noże, na Chrystusa, pozabijaliby się na wzajem

- (27) Lord, if thou haddist be here, my brother hadde not be deed

Wycliffe's Bible (Jan 11,21) c1380

- (28) Yif thou...ne haddest first cast hem away, they schulden han defended the

Chaucer Boece I.2.11 c1380

Gdybyś ich najpierw nie wyrzucił, broniliby cię

- (29) Two men that wolde han passed ouer see ... If that wynd ne hadde ben contrarie

Chaucer Canterbury Tales B 4257 c1395

Dwaj mężczyźni przepłynęliby przez morze, gdyby wiatr nie był przeciwny

- (30) And if þe grete Lordes of Engeland hade bene onelich wedded to Englissh
peple, þan shulde pees haue bene

Brut-1333 220 c1400

I gdyby wielcy panowie Anglii byli tylko oddani ludowi angielskiemu, wtedy byłby pokój

Różnice w poszczególnych rękopisach tych samych utworów wskazują na wy-

nym czasownikiem modalnym (zwłaszcza *would*) oraz bezokolicznikiem przeszłym (*Perfect Infinitive*, por. Molencki 1999b) w następniku:

- (39) Had Edmund liu'de, he would haue sought thy death
Marlowe *Edward II* 2444 1593
- (40) If I had been the Plotter, would not I have given Cobham some Arguments,
whereby to persuade the King of Spain, and answer his Objections?
Trial Raleigh P I.210.C2 1603
- (41) if half the charge had been laid out here, it would have secured all that
Diary of Samuel Pepys VIII.313 1667
- (42) if he had had lower rates, he would have got more
list Alice Hatton do ojca 20 I 1700
- (43) I should have told a lie if I had called him a rascal
Fielding Tom Jones viii.vii.325 1749

Współczesne gramatyki normatywne uznają za jedynie poprawną w apodozie konstrukcję z czasownikiem modalnym, w protazie zaś zalecane jest używanie czasu zaprzęsłego. Tym niemniej w języku potocznym ten asymetryczny układ konkuruje z paralelizmem, podobnie jak w okresie średnioangielskim. W wielu niestandardowych odmianach współczesnej angielszczyzny konstrukcja z czasownikiem modalnym pozbawionym swojego pierwotnego znaczenia modalnego pojawia się również w kontrfaktycznej protazie, co wskazuje na naturalne dążenie do używania form równoległych w zdaniach warunkowych. Liczne przykłady tej rzekomo niepoprawnej konstrukcji znajdujemy zwłaszcza w języku mówionym z narracją w pierwszej osobie, jak ilustrują to zdania zaczerpnięte z prasy angielskiej z 1993 roku:

- (44) I looked quickly and spotted a man standing there with a handgun, and I knew that I was getting kneecapped or done really bad, and to tell you the truth I would have cried if it would have helped, but I couldn't bring myself to cry
The Independent 4 IV 1993
- (45) She tells him: 'If I would have known this all now, I would have had you down the police station right away instead of them banging on my front door and making a show of me in the street ...
The Daily Telegraph 17 XI 1993
- (46) Sam and Mark didn't play particularly well and that's what happened. We played a solid match. If they would have played well it would have been a lot closer
The Daily Telegraph 26 IX 1993

Pomimo ostrej krytyki w gramatykach normatywnych, poprzez analogię ze zdaniami warunkowymi formy *would have* + imiesłów bierny używa się w miejsce czasu zaprzęsłego w pokrewnych konstrukcjach odnoszących się do sytuacji nierzeczywistych:

- (47) Arthur laughed. 'I wish I'd've been there', he said
Alan Sillitoe *Saturday Night Sunday Morning* 63 1958
- (48) Luckily his father beat him a lot. 'I don't regret him beating me, I wished he would have beat me a little bit more, it might have beat some sense into my head, know what I mean?
The Daily Telegraph 13 VI 1993
- (49) Looking back, I wish ... I would have known what the appropriate student/professor relationship was
Stanford Daily 2 VI 1995
- (50) One of them, I noticed, a girl with brilliant blonde hair and a skirt that gave her the air of a jaunty Gloucestershire Lolita, looked as if she would have been happier pulling me a pint than listening to me outlining a play for her and her classmates
The Daily Telegraph 28 IX 1993

Podobne zjawiska obserwujemy w wielu innych językach, również germańskich i romańskich, gdzie w odmianach niestandardowych istnieje tendencja do używania form równoległych w obu częściach zdań warunkowych przeszłych (por. Gołąb 1964, Lockwood 1968, Hammer 1971, Harris i Vincent 1988).

Możliwe, że w odczuciu wielu użytkowników języka angielskiego *plusquamperfectum* niedostatecznie wyraża modalność zawartą w dawniej używanym tu trybie łączącym. Silny preskrytywizm XVIII i XIX wieku mógł mieć znaczny wpływ na nadal obowiązującą normę. Przykłady zdań z czasownikiem modalnym w protazie wcale nie muszą być nowymi zjawiskami. Badania ogromnych korpusów tekstów wczesnonowoangielskich przy użyciu konkordancyjnych programów komputerowych wykazały, że te "nietypowe" konstrukcje pojawiają się już w dawnej angielszczyźnie (najpewniej jako środek zaradczy wobec zaniku trybu łączącego czasu przeszłego i zaprzeszłego) w różnych konstrukcjach kontrfaktycznych:

- (51) If the world would have begunne as I would have wished
More *Richard III* 235 1513
- (52) If I would not haue taken him at a word, I would I might goe to Hell
Shakespeare *Julius Cæsar* I.ii.270 1600
- (53) I wish my mony would have extended itself into a larger maner, for it may be beleft I have but three shillinges to keep me untill our Lady Day
list Elizabeth Oxinden do matki 15 II 1666
- (54) I was ... as if my breast bone would have split in sunder
Bunyan *Grace Ab.* 164 1666
- (55) "I wish," said he, "brother, you would have confined your care to your own daughter, and never have troubled yourself with my son"
Fielding *Tom Jones* xiv.viii.231 1749
- (56) The gentleman came; and she thought he looked as if he would have answered her hopes; but, alas!
Austen *Pride&Prejudice* Rozdział 54 1813

- (57) Would he have deserved more, there can be no doubt that more would have been earned

Austen *Mansfield Park* 423 1814

Kolejną niestandardową konstrukcją kontryfaktyczną jest dość rozpowszechniona w zarówno brytyjskiej, jak i amerykańskiej potocznej angielszczyźnie struktura *had(n't) have* + imiesłów bierny (Osselton 1971, Fillmore 1990):

- (58) I wish he hadn'ta moved so fast with the sonofabitch

Wolfe *Bonfire* xix.456.31 1987

- (59) I'm a Jew and I don't think I would have got this far if it hadn't have been for Mr Churchill.

The Guardian 16 I 1993

- (60) If we hadn't have done that, people would come in, and they would see the spot where their friends had died. It was hard at first

The Guardian 18 II 1993

Konstrukcję tę znajdujemy już pod koniec okresu średnioangielskiego:

- (61) For had nott yit that danger have been, I mygh yit have ben at home

Paston Letters 5.328 1475

Bo gdyby nie było tego niebezpieczeństwa, mógłbym jeszcze być w domu

- (62) had tybert the catte haue ben here, he shold also somewhat haue suffred Ca-xton

Reynard the Fox 46 1481

gdyby kot Tybert był tu, też trochę by cierpiał

- (63) If I had let him stay there three or four days without food, and then have carried him some water to drink, and then a little corn, he would have been as tame as one of the kids

Defoe *Robinson Crusoe* 80 1719

I znowu silnemu wpływowi gramatyk normatywnych należy zawdzięczać niewielką ilość przykładów z późniejszych stuleci.

W mowie potocznej spotyka się coraz częstsze przykłady zastępowania czasu zaprzętego w kontryfaktycznych protazach przez czas przeszły prosty, podobnie jak w wielu innych konstrukcjach (np. zdania czasowe, następstwo czasów w mowie zależnej):

- (64) If they refused they would have lost their jobs, we would have lost the flat and we'd have no bread

The Times 8 I 1993

- (65) "If it was just because I was a woman he wouldn't have said 'black bitch'; he would have just said bitch," Ude said. "And if a black guy was at the door I wonder if he would have said anything at all. He might have felt

afraid to say it to a black man. But because I am a woman he felt he could call me a black bitch” .

Stanford Daily 8 V 1995

Dzięki programom przeszukującym uzyskałem pierwsze przykłady tego zjawiska już w listach prywatnych z XVI wieku:

- (66) Iffe I weere att the begynnyng off suche a mater, I wolde have hopyd to have made a better conclusyon

Paston Letters 306, kwiecień 1477

Gdybym był na początku takiej sprawy, miałbym nadzieję na dojście do lepszego końca

- (67) if I wearre not holpe out, I should there haue perished Harman

A Caveat for Commen Cursetors 69 1567

gdyby mi nie pomogli, zginąłbym tam

- (68) Sonne, I woold with all my heart have come unto you, if I did thinke I could have donne you any good, but I am well assured that youre tutor will doe as much for you as I could if I weare with you

list Richarda Oxindena do syna 7 VII 1627

- (69) If I had a stick in my hand, you would not have dared strike me. I'd have knocked thy lantern jaws about thy ears

Fielding Tom Jones xvi.ii.285 1749

We współczesnej potocznej angielszczyźnie znajdujemy liczne podobne przykłady, do niedawna uważane za absolutnie niegramatyczne. Jednakże najnowsze gramatyki normatywne (Quirk *et al.* 1985, Swan 1995) dopuszczają takie użycia w nieformalnym języku mówionym. Wszystkie te procesy zachodzące w potocznej angielszczyźnie dowodzą, że od późnego średniowiecza wielu użytkowników języka angielskiego nie uważa czasu zaprzęskiego za wystarczający wykładnik kontrfaktyczności w protazie. Stosowane są więc formy morfonologicznie, syntaktycznie i semantycznie równoległe do formy czasownikowej apodozy (*if I would have done, if I had have done*), zwłaszcza że obie części przeszłego okresu warunkowego mieszczą się w przestrzeni *irrealis*. Z drugiej strony prawa ekonomii języka (nie ma potrzeby dwukrotnego wyrażania “tego samego”) lub też dążenie do podkreślenia kontrfaktyczności apodozy, niejako jeszcze bardziej odległej od rzeczywistości niż protaza, prowadzą do demodalizacji poprzednika (*if I had done, if I did*). Badany materiał językowy pokazuje, iż w historii języka angielskiego możemy zaobserwować stałą konkurencję pomiędzy paralelizmem i asymetrią form czasownikowych okresu warunkowego nierealnego (por. Molencki 2000). Fragmentaryczne dane z innych języków przedstawione w piątym rozdziale obszernej książki na temat historii angielskich konstrukcji kontrfaktycznych (Molencki 1999a) potwierdzają, że opisywane tendencje mają charakter ogólny.

Summary

The article is concerned with the historical development of counterfactual (or *irrealis*) constructions from the earliest Old English texts until modern times. Throughout the history of English one can observe here an interesting interaction of mood, tense, modality and other counterfactual markers, which undergo significant cyclical changes. There have been two competing tendencies as far as verb forms are concerned. At some stages parallel verb forms prevail in both clauses of the conditional period. On the other hand, being more remote from the reality than the protasis, the apodosis tends to take a more modal form. In Modern English (especially 18th and 19th centuries) certain changes are slowed down or even prevented due to strong authority of prescriptive grammarians.

Bibliografia

- Akatsuka, N. 1985. Conditionals and the epistemic scale. *Language* 61, 3, 625-639.
- Athanasiadou, A., Dirven, R. 1997. Conditionality, hypotheticality, counterfactuality. W: A. Athanasiadou, R. Dirven. (red.), *On Conditionals Again*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 97-114.
- Athanasiadou, Angeliki i René Dirven (red.). *On Conditionals Again*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- Allwood, J., Andersson, L.-G., Dahl, O. 1977. *Logic in Linguistics*. Cambridge University Press.
- Behre, F. 1934. *The Subjunctive in Old English Poetry*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag.
- Bolinger, D. 1977. *Meaning and Form*. London: Longman.
- Campbell, A. 1959. *Old English Grammar*. Oxford: Clarendon Press.
- Comrie, B. 1976. Conditionals: a typology. W: Elizabeth Closs Traugott *et al.* (red.). 77-99.
- Croft, W. 1990. *Linguistic Typology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Ö. 1997. The relation between past time reference and counterfactuality: a new look. W: A. Athanasiadou, R. Dirven. (red.), *On Conditionals Again*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 97-114.
- Denison, D. 1993. *English Historical Syntax*. London: Longman.
- Fauconnier, G. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Fauconnier, G. 1996. Analogical counterfactuals. W: Gilles Fauconnier and Eve E. Sweetser (red.). 57-90.
- Fauconnier, G., Sweetser, E.E. (red.). 1996. *Spaces, Worlds and Grammars*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fillmore, C.J. 1990. Epistemic stance and grammatical form in English conditional sentences. W: M. Ziolkowski, M. Noske, K. Deaton (red.), *Chicago Linguistic Society* 26, 137-162.
- Fleischman, S. 1989. Temporal distance: a basic linguistic metaphor. *Studies in Language* 13.1. 1-50.

- Givón, T. 1994. Irrealis and the subjunctive. *Studies in Language* 18.2. 265-337.
- Gołąb, Z. 1964. *Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowosłowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem macedońskiego*. Wrocław - Kraków - Warszawa: Ossolineum.
- Greenberg, J.H. (red.). 1963. *Universals of Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Haiman, J. 1985. *Natural Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hammer, A.E. 1971. *German Grammar and Usage*. London: Edward Arnold.
- Harris, M., Vincent N. (red.). 1988. *The Romance Languages*. London: Routledge.
- Hopper, P.J., Traugott, E.C. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- James, D. 1982. Past tense and the hypothetical. A cross-linguistic study. *Studies in Language* 6.3: 375- 403.
- Jespersen, O. 1932. *A Modern English Grammar on Historical Principles. Part IV. Syntax. Third Volume*. London: George Allen and Unwin.
- Karttunen, L., Peters, S. 1979. Conventional implicature. W: C.-K. Oh, D. Dinneen (red.), *Syntax and Semantics 2. Presupposition*. New York: Academic Press, 1-56.
- Kortmann, B. 1997. *Adverbial Subordinators: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin - New York: Mouton de Gruyter.
- Kurath, H., Kuhn, S. (red.). 1956-2000. *Middle English Dictionary*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kytö, M. (red.). 1993. *Manual to the Diachronic Part of the Helsinki Corpus of English Texts: coding conventions and lists of source texts*. Second edition. Helsinki: University of Helsinki.
- Langacker, R.W. 1978. The form and meaning of the English auxiliary. *Language* 54, 4, 853-882.
- Lockwood, W. B. 1968. *Historical German Syntax*. Oxford: Clarendon Press.
- Mitchell, B. 1985. *Old English Syntax*. Oxford: Clarendon Press.
- Moléncki, R. 1998. Modals in past counterfactual protases. W: J. Fisiak, M. Krygier (red.), *English Historical Linguistics 1996*. Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 241-251.
- Moléncki, R. 1999a. *A History of English Counterfactuals*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Moléncki, R. 1999b. A history of the English perfect infinitive. *Studia Anglica Posnaniensia* 34. 91-121.
- Moléncki, R. 2000. Parallelism vs. asymmetry: the case of English counterfactuals. W: O. Fischer, A. Rosenbach, D. Stein (red.), *Pathways of Change: Grammaticalization in English*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 311-328.
- Moléncki, R. 2001. Counterfactuals in the different manuscripts of the *Cursor Mundi*. *Neuphilologische Mitteilungen* 102, 1, 11-22.
- Mustanoja, T. 1960. *Middle English Syntax*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 23. Helsinki: Société Néophilologique.
- Osselton, N. L. 1971. Points of Modern English syntax. *English Studies* 52, 1, 582-591.

- Poutsma, H. 1929. *A Grammar of Late Modern English*. Groningen: P. Noordhoff.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Rosch, E. 1978. Principles of categorization. W: E. Rosch, B.B. Lloyd (red.), *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 27-48.
- Seiler, H. 1971. Abstract structures for moods in Greek. *Language* 47, 1, 79-89.
- Simpson, J.A., Simon, E., Weiner, C. (red.). 1989. *Oxford English Dictionary*. Second edition. Oxford: Clarendon Press.
- Steele, S. 1975. Past and irrealis: just what does it all mean. *International Journal of American Linguistics* 41, 3, 200-217.
- Swan, M. 1995. *Practical English Usage*. Second edition. London: Longman.
- Sweetser, E.E. 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, E.E. 1994. Mental spaces and the grammar of conditionals. Paper presented at the Department of Linguistics Colloquium at Stanford University on October 14, 1994.
- Sweetser, E.E. 1996. Mental spaces and the grammar of conditional constructions. In: G. Fauconnier, E.E. Sweetser (eds.), 318-333.
- Traugott, E.C. 1985. Conditional markers. W: J. Haiman (red.), *Iconicity in Syntax*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 289-307.
- Traugott, E.C., Heine, B. (red.). 1991. *Approaches to Grammaticalization*. Vols. 1-2. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Traugott, E.C., ter Meulen, A., Reilly, J.S., Ferguson, C.A. (red.). 1986. *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Visser, F.T. 1963-1973. *An Historical Syntax of the English Language*. Leiden: E.J. Brill.
- Wierzbicka, A. 1997. Conditionals and counterfactuals: conceptual primitives and linguistic universals. W: A. Athanasiadou, R. Dirven (red.), 15-60.

Źródła elektroniczne

- The Complete Works of William Shakespeare*. 1992. CD-ROM. Creative Multimedia Corporation.
- The Daily Telegraph and The Sunday Telegraph* 1 January 1993 - 31 December 1993 on CD-ROM. Distributed by Chadwyck-Healey, produced by FT Profile.
- The Guardian* 1993 on CD-ROM. Distributed by Chadwyck-Healey, produced by FT Profile.
- Helsinki Corpus. 1991. *Diachronic Part of the Helsinki Corpus of English Texts*, opracowany przez Matti Rissanena, Ossi Ihalainen et al. University of Helsinki.
- The Independent and the Sunday Independent* 1993 on CD-ROM. Distributed by Chadwyck-Healey, produced by FT Profile.
- OED = Oxford English Dictionary on CD-ROM*. Second edition. 1991.
- The Times and The Sunday Times* 1993 on CD-ROM. Distributed by Chadwyck-Healey, produced by FT Profile.

Academic Text Service. Stanford University, Stanford, California

Middle English: <http://www.hti.umich.edu/english/mideng> (University of Michigan)

Early Modern English: <http://www.hti.umich.edu/dict/memem> (University of Michigan)

Middle English: <http://etext.lib.virginia.edu/eng-on.html> (University of Virginia)

Modern English: <http://etext.lib.virginia.edu/modeng/modeng0.browsw.html> (University of Virginia)